

DÂRİMÎ, Osman b. Saîd

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, *er-Red 'ale'l-Cehmiyye* (nşr. Gösta Witestam), Leiden 1960, s. 2-5, 31, 39-43, 45, 53-62, 72-73, 82-83, 85, 89-104; a.mlf., *Red-dü'l-İlmâm ed-Dârimî 'Osmân b. Sa'îd 'alâ Bişr el-Merîsî* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), s. 5-6, 7-13, 21-24, 28, 39-42, 47-51, 55-57, 75-76, 86, 112-113, 143, 151-153, 155-170, 175-182, 185, 188, 190, 195-196; İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim) [baskı yeri yok], 1406/1986, I, 215, 423; II, 386, 640; a.mlf., *Der'ü te'ârûzî'l-'aql ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1399/1979, I, 245, 314; II, 49-51, 53, 54; V, 302-303, 305-309; Zehebî, *A'âmü'n-nübela'*, XIII, 324; İbn Kayyım el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyûşî'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 143; M. Zâhid Kevserî, *Mağâlât*, Humus 1388, s. 354-371; Yûsuf ed-Dicvî, *Mağâlât ve fetâvâ*, Kahire 1401/1981, I, 45, 192-493.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

DARİR

(ضريـر)

Daha çok

Sîretü'n-nebî adlı eseriyle tanınan,
XIV. yüzyılın ikinci yarısında
eser vermiş Türk müellif ve şairi.

Kaynaklarda hayatına dair herhangi bir kayda rastlanmayan Darîr hakkında bilinenler, yalnız kendi eserlerinin önsözlerinde söyledikleriyle sınırlı kalmaktadır (meselâ bk. *Sîretü'n-nebî*, TSMK, Koğuşlar, nr. 1001, vr. 5^b-9^b; İÜ Ktp., TY, nr. 2384, vr. 6^b-11^b; *Fütûhu's-Şâm*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 434, vr. 1^b vd.).

Anadan doğma kör olduğu için şiirlerinde "Darîr", bazan da onun yerine "Göz-süz" mahlasını kullanan şairin asıl adı Mustafa'dır. Babasının Yûsuf, dedesinin Ömer olduğu künyesinden anlaşılmaktadır. Adı için kullandığı "Erzenü'r-Rûmî" nisbesi Erzurumlu olduğunu gösterir. Onun Erzurum'da Reşîdüddin lakaplı Erzurum emirinin zamanında yetiştigi ileri sürüldüğü gibi (Beygu, s. 167) Salur Türkmenleri'nden olduğu da söylenmiştir (Togan, s. "f. 272"). Yaptığı tercüme Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiğini göstermektedir. Kendisinden "Kadı Darîr" diye bahsedilmesi ve önceleri Erzurum'da kadı olduğunun söylenilmesi (Banarlı, I. 367) belgelendirilmeye muhtaçtır.

Darîr 779 (1377) yılında Mısır'a gitti. Bunda, yaşadığı devirde Erzurum'da meydana gelen birtakım karışıklıkların (İA, I, 253; Beygu, s. 67-75) tesiri yanında Mısır'daki Hanefî fakihî Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî'nin yaptığı davetin de rolü olmalıdır. Şeyh Ekmeleddin'in aracılığı

ğı ile Mısır sultanına ve Atabeg Berkuk'a kendini tanıtırma imkânını bulup onların teveccühünü kazandı. Kendisinin ifade ettiği üzere güçlü hafızası, geniş bilgisi, konuşmasının tatlılığı ve çekiciliğiyle çevresinin büyük takdirini kazanan Darîr, geceleri hükümdarın meclisinde sahâbîlerin, melik ve emirlerin hayat ve gazâlarını, Şam, Mısır ve Irak'ın fethiyle birlikte çeşitli tarihî kıssaları anlatıyordu. el-Melikü'l-Mansûr'un arzusu üzerine *Sîretü'n-nebî* tercümesine başladı. Fakat eserini meydana getirebilmesi, kısa bir müddet sonra ölen el-Melikü'l-Mansûr'un ardından hükümdar olan Berkuk'un teşvikiyledir (*Sîretü'n-nebî*, TSMK, Koğuşlar, nr. 1001, vr. 6^b). Sultan Berkuk'un huzurunda geceleri beş yıl boyunca sözlü olarak anlatıp kâtiplere yazdırdığı eserini 790'da (1388) tamamladı ve ona sundu.

İşyanlar ve karışıklıklar sonucu Sultan Berkuk'un tahttan uzaklaştırılması sebebiyle hâmisiz kalan Darîr ailesiyle birlikte önce İskenderiye'ye, oradan da deniz yoluyla Anadolu'ya geçerek Karaman'a ulaştı. Burada dört yıl kadar kaldı. Hayatının sonraki yıllarında kaleme aldığı *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'nin giriş kısmında kendisi için "Mevlevî" nisbesini kullanması (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 434, vr. 1^b), onun Karaman'da iken Mevlevîliğe intisap ettiğini göstermektedir. 1392 yılında Şam'a, oradan da Halep'e giden Darîr burada Halep Meliki Emîr Çolpan'ın himayesine girdi. 796'da (1393) *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'ni onun adına tamamlayarak kendisine takdim etti. Son eseri *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*'yi de ona sunmuş olmalıdır.

Darîr'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Daha siyerini yazdığı sırada yaşının hayli ilerlemiş olduğu oradaki ifadesinden anlaşılmaktadır (bk. TSMK, Koğuşlar, nr. 993, vr. 146^b). Hayatının son dönemleri hakkında da bilgi yoktur.

Darîr Anadolu'da iken kaleme aldığı *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi dışında asıl büyük eserlerini Mısır ve Suriye'de, yani tamamıyla Memlûk sahasında meydana getirmiştir. Bazı Âzerî lehçesi unsurları ihtiva eden dili esas itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Darîr, Memlûk Türkçesi'nin Oğuzlaşmasında hacimli eserleriyle etkili olmuştur.

Mesnevisinden sonra yazdığı ve nesrin ağır bastığı üç eserinde hüner göstermek endişesinden uzak, sade ve tabii bir dil vardır. İfadesinde çok defa halk

söyleyişi kendisini hissettirir. Kitaplarının saraylardaki sohbet meclislerinden başka halk arasında ilgiyle okunup dinlenmesi dilinin bu sadelik ve tatlılığından kaynaklanmıştır. Darîr'in eserleri, geniş ölçüde yer verdiği Türkçe kelimeler bakımından Türk dili için zengin bir kaynak durumundadır.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi dışında ki hacimli eserlerinde nesir esas olmakla beraber Darîr bunlara kendisinden birçok manzum parçalar katmıştır. *Yûsuf u Züleyhâ*'nın yanı sıra *Sîretü'n-nebî*'sinde de yer alan ve bir araya getirildiklerinde büyükçe bir cilt oluşturabilecek şiirleriyle aynı zamanda bir şair hüviyetini gösteren Darîr, mesnevilerinin bazı gazelleri ve *Sîretü'n-nebî*'deki manzumelerinin bir kısmında lirik şiirin başarılı örneklerini ortaya koyar. Siyerindeki Hz. Muhammed'in doğumunu samimi ve içli duygularla anlatan bir manzum parçası Türk edebiyatında mevlidlerin öncüsü olmuştur.

Eserleri. 1. *Yûsuf u Züleyhâ. Kıssa-i Yûsuf* olarak da bilinen bu mesnevisini Darîr, 768'de (1366-67) Mısır'a gitmeden önce kendi memleketinde iken yazmıştır. Yazılış tarihi bakımından bilinen ilk eseri olan bu 2120 beyitlik mesnevi konusunu Kur'an-ı Kerim'deki Yûsuf kıssasından almıştır. Bilinen nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY,

Darîr'in *Sîretü'n-nebî* adlı eserinin ilk sayfası
(TSMK, Koğuşlar, nr. 1001)

nr. 311). *Yûsuf u Züleyhâ* üzerinde Leyla Karahan tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.). **2. *Sîretü'n-nebî****. *Tercümetü'd-Darîr* diye de bilinen eser Hz. Muhammed'in hayatını çok geniş bir şekilde anlatır. Darîr bu ünlü eserini Ebû'l-Hasan el-Bekrî ve İbn Hişâm'ın kitaplarından faydalanarak serbest tercüme yoluyla meydana getirmiştir. Onun bu önemli ve yaygın eseri yüzyıllarca okunmuş, daha sonraki siyerlere örneklik ve kaynaklık ederek Anadolu'daki Türk edebiyatı üzerinde kuvvetli tesirler bırakmıştır. Siyerin çeşitli kütüphanelerde muhtelif nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan belli başlıları Süleymaniye (İsmihan Sultan, nr. 301; Çelebi Abdullah, nr. 251) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Koşuşlar, nr. 1001; Revan, nr. 1352; Hazine, nr. 1306) kütüphanelerindeki nüshalardır. *Sîretü'n-nebî* M. Faruk Gurtunca tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (*Kitâb-ı Siyer-i Nebî: Peygamber Efendimizin Hayatı* [Mustafa Darîr], I-III, İstanbul 1977). **3. *Fütûhu's-Şâm Tercümesi***. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî el-Medîni'nin *Fütûhu's-Şâm* adlı Arapça eserinin tercümesidir. Hz. Ebû Bekir ile Ömer devrinde İslâm ordularınca Şam ve çevresinde yapılan fetihleri anlatır. Yer yer manzum kısımları bulunan bu eser de serbest tercüme halinde olup üç cilttir. Eserin İstanbul'un çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 434; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3327, 3328, Fâtih, nr. 4286, Serez, nr. 1866; İÜ Ktp., TY, nr. 133, 134, 135; TSMK, Hazine, nr. 3174, Revan, nr. 1371, 1373; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4286; ayrıca bk. TCYK, I, 305-307; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 164-165). Hususi ellerden başka Blochet (I, 23) ve Rieu (s. 38) kataloglarında tanıtılan bazı nüshaları da mevcuttur. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eser üzerinde birkaç mezuniyet tezi yapılmıştır (bk. Yetiş, XXIII, 283; Yiğit, XXII/1-2, s. 173-174). **4. *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye***. Darîr bu son eserini Emîr Çolpan'ın isteği üzerine, Fazlul-lah b. Nâsirü'l-Gavri el-İmâdî'nin *Tuhfetü'l-Mekkiyye ve ahbârü'n-nebeviyye* adlı eserinden faydalanarak yazmıştır. İmâdî'nin eseri 159 hadis ve bazı hadislerden sonra anlatılan kısa hikâyeleri ihtiva eder. Darîr bu hadislerden 100 tanesini almış ve her hadisten sonra bir hikâye ilâve ederek eseri serbest tercüme yoluyla kaleme almıştır. Bilinen en güvenilir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Şer'iyye, nr. 1287/1-2). Ayrıca Sü-

leymaniye Kütüphanesi'nde üç nüshası vardır (Hacı Mahmud Efendi, nr. 573/1, 662 [otuz dokuz varaklık eksik bir nüsha], Pertevniyal, nr. 438). Eser üzerinde lisans ve yüksek lisans seviyesinde bazı çalışmalar yapılmıştır (Fatma Öztutar, *Yüz Hadis Tercümesi Gramer İncelemeleri ve Metin*, İstanbul 1964, Türkiye Enstitüsü, Tez, nr. 624; Merdan Tufan, *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye, Darîr Mustafa b. Yûsuf b. Ömer el-Mevlevî el-Erzene'r-Rûmî*, İstanbul 1974, Türkiye Enstitüsü, Tez, nr. 1477; Mustafa Erkan, *Mustafa Darîr, Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*, yüksek lisans tezi, Ankara 1979, AÜ, DTCF Türk Dili Kürsüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Darîr, *Kıssa-i Yûsuf: Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Leyla Karahan, doktora tezi, 1985), Ankara Gazî Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 434, vr. 1^b; a.mlf., *Sîretü'n-Nebî: Tercümetü'z-Zarîr* (haz. Mustafa Erkan, doktora tezi, 1986), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Osmanlı Müellifleri, III, 137-138; Rieu, *Catalogue*, s. 38; Blochet, *Catalogue*, I, 23-24; Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri*, İstanbul 1936, s. 67-75, 167; TCYK, I, 305-307, 404-410; Şahabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 55-67; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 164-165, 334-337; Gölpinarlı, *Katalog*, III, 306; B. Flemming, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1968, I, 45-54; Emel Esin, "Prof. Necati Lugal'ın Tedris Ettiği Tercüme-i Darîr ve Bu Eser İçin Yapılan Resimler", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 247-260; A. Bombaci, *Storia della letteratura Turca*, Milano 1969, s. 205-206; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 187, 191; Banarlı, *RTET*, I, 367-372; Faruk K. Timurtas, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, s. 168-169; Massad Süveyil Ali eş-Şâmân, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi* (doktora tezi, 1982), AÜ İlahiyat Fakültesi; Zeynep Korkmaz, "Erzurumlu Darîr ve Memlûk Türkçesinin Oğuzlaşmasındaki Yeri", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 267-274; Zeren Tanındı, *Siyer-i Nebî, İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 1984, s. 26-27, ayrıca bk. minyatürler; Necip Âsım, "Mısır'da Yazılmış Türkmençe Kitap", *DEFM*, I/1 (1932), s. 54-62; M. Fuad Köprülü, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *YT*, I/4 (1933), s. 287; İ. Hakkı Konyalı, "Mucize Kitap", *Tarih Hazinesi*, sy. 16, İstanbul 1952, s. 807-812; Abdülkadir İnan, "XIII-XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehceleri ve Halis Türkçe", *TDAY Belleten* (1953), s. 53-71; Janos Eckmann, "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", a.e. (1964), Ankara 1965, s. 35-41; Kemal Yavuz, "Erzurumlu Darîr, Hayatı, Eserleri ve Siyer'indeki Manzumelerin Muhtevası", *MK*, sy. 46 (1984), s. 37-40; Mükrimin Halil Yınanc, "Ak-koyunlular", *İA*, I, 253; *TDEA*, II, 195-196; Fahir İz, "Darîr", *El²* (İng.), II, 159.

MUSTAFA ERKAN

DARİYE

(ضرية)

Eski dönemlerde Basra'dan kalkan hac kervanlarının önemli durak yerlerinden biri.

Suudi Arabistan'ın Necid bölgesinde 42°-56' kuzey enlemi ve 24° doğu boy-lamı üzerinde bulunan Dariye, Basra ve Bahreyn taraflarından Mekke'ye doğru yola çıkan kervanların uğradıkları bir din-lenme yeri idi. Dariye isminin nereden geldiği üzerinde görüşlerini belirten Belâzürî, Hemedânî ve Yâkût el-Hamevî, bu yerin büyük Arap kabilelerinden Benî Rebîa b. Nizâr'in atası olan Rebîa b. Nizâr'ın kızı Dariyye'ye nisbet edildiğinden bahsederekler. İbn Büleyhid'e göre bu-rası İslâm'dan önce güzel iklimi, yeşil-likleri ve suları dolayısıyla birçok şii-re konu olmuştu. Nitekim sonraki dönem-lerin şiirlerinde de sulak yerlere örnek olarak "himâ Dariyye"den (Dariye korusu) söz edildiği görülmektedir. Bundan do-layı Dariye, Yâkût el-Hamevî gibi müel-lifler tarafından daima "Himâ Dariyye" olarak anılmıştır.

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde Dariye'-de Hz. Peygamber'in İslâm'a davet için mektup gönderdiği Benî Kilâb kabilesi yaşıyordu. Dariye ismi kaynaklarda hic-retin 7. yılının Şâban ayında Benî Kilâb'a karşı Hz. Ebû Bekir kumandasında gön-derilen seriyeye münasebetiyle geçmekte-dir. Ebû Süfyan'ın torunu Osman b. An-bese burada sonradan Aynidariye adıyla bilinen bir su kuyusu kazdırmış ve kü-çük bir sulama barajı (set) inşa ettirmiş-tir. Bölge hakkında bilgi veren Suudi Ara-bistanlı çağdaş coğrafyacı Muhammed b. Nâsir el-Ubûdî, baraj kalıntılarının bu-gün Dariye'nin 900 m. kuzeyinde bulun-duğunu söylemektedir. Semhûdî, Necid ahalisinin reisi olan Hasâ ve Katîf Emîri Ecved b. Zâmil el-Cebrî'nin kabrinin bu-rada olduğundan ve kendisinin de bu-rayı ziyaret ettiğinden bahsetmektedir. Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin (ö. 487/1094) ifa-desine göre Dariye'deki kuru, Hz. Ömer'in halifeliliği sırasında zekât veya ganimet olarak beytül-mâl tahsis edilen devele-rin muhafaza edildiği yerd. Kuru Dari-ye'nin her yönünden 6'şar millik bir ala-nı kaplıyordu. Bekrî'nin ifadesine göre bu kuru, Hz. Osman zamanında beytül-mâl hayvanlarının sayısı 40.000'e ulaştığı için genişletilmiştir.

Wüstenfeld gibi bazı Batılı yazarların, yine Necid bölgesinde Riyad yakınında